

ياغشى لارئ ياتالاياس

بردى كريبابا اۇغلى
(۱۸۹۴-۱۹۷۴)

تورکمن مېردن ادبىياتى ننگ کړونبائى سى

تورکمن ميللى ديل و ادبىياتى ننگ دوييوني توتان هم کړونبائى سى بيبيک ماغتم غولئ بولسا، تورکمن مېردن ديل و ادبىياتى ننگ دوييوني توتانلارنگ اي ننگ اساسى شاخصيى هم کړونبائى سى-دا، شاهنر، يازنجى، دراماتورگ و اولئ مېدى ايشکار بردى کريبابا اۇغلى حاساپلانبار.

بردى کريبابا ۱۸۹۴-نجى يىلدا تجن شهېرچه سى نينگ قووقتزه رنگ اوباستندا دونيا اينبار. اول، يلىکي بيلن اوباستندا دىنى مکېدبه، سونگر تېن و بوخارا مدرسه لرېنده اوقاپ عالم لق درجه سېنه يتيار. اوز انه دىلى نينگ داشندندان، روس و عاراپ - پارس ديل لرېنى - ده اوزان غووي اوزونبار. شونونگ يالى-دا اول، تورکمن فولکلوريک اثرلرېنى اوقايار، باغشلاوننگ و بسسانچې لارنگ ايدبان حالق غوشفولارئ دئر روواياتلارئ ارزئ کېدرلى دېنگه يار. اوزېک، تاتار و آذربايجان ديل لرېنده يازنلان نشريه لرى-ده تاپدغندندان اوقايار.

بردى کريباباننگ دوره ديجيليک ايشېنه باشلان بئل لارئ، تورکمنيستاندا سووت سيستمى نينگ حاکيم بولماغندا غابات گلېار. نتېجه ده اول اوز دورى نينگ شرط لرېنه، ياغنى ايديولوزېک هم ميللى باسغى لارا يلى درجه ده اگليشېک اتماکه مجبور بولېار. حادتا مېننگ ياشولئ لاردان اشيدلرېمه گورأ، استالينيزمېنگ غېر- غولرلق دوزورنده اوتئ - دا کومونيزمه غارشئ پېکيرلى اخون دېين باهانا بيلن يامانلاپ باشلايدېرلار.

امما بو بيبيک شاخصيىتننگ، شېله دوزورده- ده سونگتقى نسېل لره ساپاق هم گوزلده حوکومنده بېتيرېپ گېدن اکېرت اولئ ايش لرى هم اقلتشا مناسېپ يوزلگه سى بار. ياغنى، بير توپار يارنجانگ لار يالى، شاخصى باهېيت لرى اوزېن کسه كى لره غووي گوزونک بولوپ اوز ميللى داينېنى، دلېنې هم بيبيک شاخصيىت لرېنى كمسيتمه كينگ يرېنه: اوز ميللى ديوغوسئن برک ساقلاب، بير طاراپدان بوقاردا اغزالان کا بير باسغىلارلا بير درجه ده اگليشېک ايدار، امما ينه بير طاراپدان بولسا دوزورونېنک اوتكايلئ طاراپلارندندان هم دوزورن موكيچيليک لرېندن پيدالانماق ارقالى اوز امهرميان ميللى نينگ دلېنه هم ميللى مېنىيىته اكيرت اولئ خندماتلار ايدار و باهاسنا يتېپ بولماق ائزلىرى دوره دپ كيديار.

يالى رومانلار جالاراق اونس برمک-ده يتريک دير. مثال اوزېن ارتق بيلن ايناننگ ازالارننگا كېچان غارشللق لئ ديوغولارننگ، اولارننگ اوزان اينچه حرکات لرى نينگ هم ياغدايبارئ ننگ قالما آلننشى، تورکمن دىلى نينگ عاداتدان داشارئ كوچى نينگ، قورادئ ننگ هم گوزليكي نينگ ايپنگ مثالئ دئر. حاققات دا بردى کريباباننگ ائزلىرى نينگ تورکمن دلېنې هم داپ - ديسسولارنئ اوزونمک اوزېن انسېکولېديک(ف. دايره المعارف) قتممائى باردر. خوت شونونگ اوزېن هم، ۱۹۲۷-نجى يىلدا چاپدان چتقان تورکمن دىلى نينگ سوزلوگينده اينگ کوپ يوزله نيلن چشمه لرينگ ارانسنندا اوتونگ ائزلىرى ايپرتنن بيره ايدير.

ب. کريبابا حاقدا تورکمن-سووت انسېکولېدياستندا شېله اسيتيل لره غابات گلېارسى:

"ب. کريبابا يوف ۲۷ - ۱۹۲۷ يىللاردا تورکمنيستان غازياتئ ننگ رداکسياسيستاندا ايشله يار. ۱۹۲۷ يىلدا لينيگرادننگ گوندوغارئ اورده نيش اينسيتوتنئا اوقووا گرييار. ۵۰ - ۱۹۴۲، ۲۲ - ۵۹، ۷۴ - ۷۵ يىللاردا تورکمنيستانننگ يازنجى لار شوراسئ ننگ باشلغئ وظيفه سېنده ايشله يار...

۱۹۶۷-نجى يىلدا تورکمنيستانننگ حالق يازنجىسى دىين اولئ ادئ غازانبار، ۱۹۶۸ و ۱۹۵۱ يىللاردا ايکى کرک بوئين شوروى دؤولت يياغئ، ۱۹۷۰ يىلدا بولسا تورکمنيستانننگ ماتنغولئ اددندائى دؤولت بانراق لارئ بيلن ستلاغلانئلار. ۱۹۵۱-نجى يىلدا تورکمنيستانننگ علمئ لار آکادېمياسئ ننگ آکادېمىگي دىين آدا مناسېپ بوليار...

ب. کريبابا غوشغئ هم پروزا (ف. نئر) گورنوشينده ادبىياتننگ دورئى ژانرلارنئ اوز ايچينه آليان انچه ائزلىرى دورديار. مثال اوزېن "غزالار دنياسى" (۱۹۲۷)، "ياز موسومينده بير گوزل" (۱۹۲۹)، "آمى دريا" (۱۹۲۹) ... يالى پومالار (ف. منظومه) شول يىللاردا ادبىياتننگ پروزا، دراماتورگيا ژانرلارئ بيلن هم ايش سالنشىيار، حكايلار، دراماتورگيا ژانرلارئ بيلن -ده ايش سالنشىيار، حكايلار، اوچرک لار. پووست دير پيسالار دورديار، اولاردان "اوباد بولان و اقا حكاياسنئ" (۱۹۲۶)، "تريک کش و طبيب پېساستنئ" (۱۹۲۸)، "حاققات" ائلى اوچرک لار پېغندى سئنئ (۱۹۲۸) ... گوزرکېمک بولار.

۳۰-نجى يىللاردا بير توپار غوشغئ، حكايا، پووست كيم ينكى؟، "عادات دالمئ" يالى غوشغئ لارئ، "نيس" غابانجانگ انه" يالى حكايلارئ، "بايرام" "باتئر" يالى پوست لرى دورتمک بيلن بيرلېكده، تورکمن چاغالار ادبىياتنئا دېكشلى كيم بيلميشك؟ دىين كيتابئنئ چتقارئ. ب. کريبابا شول يئل لاردا دنيا و روس ادبىياتى ننگ گوزونكلى و كپل لرى نينگ بيرناچه سى نينگ اثرلرېنى تورکمن دلېنه كچيريار. اولارننگ آراسنندا ماكسيم گوركى نينگ انه رومانئ، ل. تولستوئ ننگ "حاجى مئراد" پووستى، م. شولوخووننگ "گوزريلن طارپ" رومانئ، و. اوبونچيننگ "گوزبېنئ اثرئ، آ. حايذارننگ حكايلارئ بار.

۱۹۴۰-نجى يىلدا کريباباننگ مشهور "ايغئلئ اديم" رومانئ ننگ بيرينچى كيتابئ چاپدان چتقار. ايکينچى جاھان اورشئ يىللارنندا اوتونگ دوره ديجيليگي و اطانچللق تمانسنا باغشلانبار...

ايکينچى جاھان اورشوندان سونگتقى يىللاردا ب. کريباباننگ دوره ديجيليگي حاص-دا اوسيار. ادبىياتننگ دورئى ژانرلارنندان اونلارچا اثر دورديار، دنيا و شوروى حالقلارئ ننگ ادبىياتننگ انچه اثرئ تورکمن دلېنه كچيريار. م. ابراهيميگ اول گوزلر گلر رومانئ، موسا جليليگ غوشغىلارئ، عومار خايميگن روباغئ لارئ و باشغالار. اول، "ايغئلئ اديم" تريبولگياستئ يازنپ غوتاريار. بوئرده تورکمن حالقى ننگ اراتلق و اوزبانشاق لئق اورغونداقئ رولئ چپر بيان ايديار. اوتونگ بوئرئ ۱۹۴۸-نجى يىلدا بوئين شوروى نينگ دؤولت يياغانغا مناسېپ بوليار...

ب. کريبابا عومرونينگ تا سونگتقى گوزلرېنه چئلى اوز چپر دوره ديجيليگي بيلن حالقتا خندمات ادئ، اوتونگ "فاغئى سئز اتابايغئ" هم-ده غاراغوم کاتالنتا باغشللاپ يازان "سوو دامجاسئ - ائتئن دانه سئ" رومانلارئ مونونگ ايدننگ شايدائئ دئر...

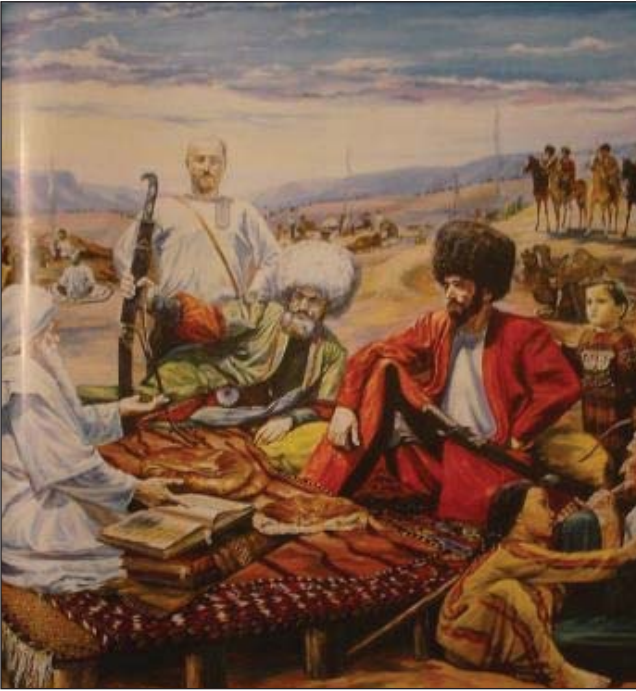
اوسسات يازنجئ ننگ ائزلىرى شوروى حالقلارئ ننگ هم داشارئ يورت ديل لرى نينگ انچه مه سينه ترجمه ايدلى. شوروى ادبىياتنندا اوتونگ ادئ ا. فاديوغ، م. شولوخوف، ائ. غونچار، س. آيبنم، ع. يوشوف يالى گوزونكلى اوسساتلارننگ ائتلارئ بيلن دنگ حاطاردا دوريار...

بردى اقاننگ ياتان پرى ياغئى بولسون، اق يولئ اوزاسن!

ب. گرى

قالبا حاكيم ليك اديان

بيلمه يان: هؤوا كچى جيك بيسر يو موش دا بار. يوزوگى مينگ غاشى غاچېق دير شونى ياساسان ادامنگ اوزى غاشلاسا ديين پېكېر بيلن گلديم - دىيپ. اوزئن بارماغنندان غوشا غاش اوزاندى، ماغتم غولى يوزوگى امای بيلن الدى دا - غاشلاماغا اوتوردى. مونونگ بيلن باغلانشلق لى ينه بير ياغداى ايدشنگ لاشدرئشلى هم بلاپ كچمگه مناسېپ. ماغتم غولى، باهار گوزلنگ دېنگه يوزوك غاشلاماغا گلمان دېگېنئ دويبار. غئزنگ حالنتا نېسى اغئريار. چونكى شاهنرننگ كوزېن برن منگلى سى بار. شونگا گورأ باهار گولى انجنتمان، ياغداى دوشونېپ دير. اوتنى اوميدگار بولوپ يوزمى يالى اتمه لى. اول موني دا اوز زرگارليكي بيلن باغلاپ آنكلتماغننگ اوغرونئ تاپيار. باهارگول: مونونگ مزدى ناچه بولمالي دئر - دىيپ يوزلندي.

بردى ناظار خدای ناظار

ماغتم غولئنى بيله كى، بيبيک، بيبيک شاهنرلاردان تاپاوت لاندئريان بير ياغداى بار. اوتنى اورده نېجى عالم لار، ديل يارانوق، اوتنگا كنيال(ف. نابغه / Genius) شاهنر دىيار لار، عاقلدار دىيارلر، فيلسوف شاهنر، و اطانچى شاهنر دىيارلر، اما بيزينگ خالقمئز اوزېن ماغتم غولى، شاهنردان يوقارراق داكى بيرزات. بيز صاپ دوشونجه بيلن، اوتونگ اوزوميز يالى باشى امانات ادم بولمان دغئنا گوز يترسك ده، اوتونگ شغئرئى نينگ اوزونه چكيش قودرانتئنئ دويوپ بزوات لارنگ هه سى عاداتئ(ف. معمولئ) بير آدمنگ يوزه كيندن چتقان دغئنا، عاقل يتريپ بيله ميزوق، ظولوم لئقلى عاصردا ادم لارنگ ادم كارچيلىكى لى خالفتنگ باغتلئ بولماغئ اوزېن ماغتم غولى يالى اونكى سونگنكى بيلن ديش - دئرنالق بولوپ سوشن. عادالنتنگ اورغوندا ماغتم غولى يالى چارپ اوران. ايلېنگ اغئ سننا ماغتم غولى يالى باغرنئى پارالاپ اغلان باشغا بيرساخاوات كردانئ تاپماق قئن.

ماغتم غولى نى كاته XX(۲۰) عاصئرا ياقتن داش دئرماق، كاته XVIII (۱۸) عاصردان - ده - انكئتراق آلئپ گېتمك مىلى يوزه چتقار. امما اوتنى اوز ياشان (خاص دوعوروسى يانان) عاصئرئندان باشغا بيريره كچير جك بولماق كوپت داغئ،

شاهنر ابراهيم بدخشان

اوزگريش

آلئغرلار غايېپ يوز آيلانچاغندا، غالنگايان بولولاننگ تومه ليار رنگئى، ياپرانگ اوسمولىك دن دارئغيار كونگولنگ. تاشلايار

ايك سونگكى كزلون بارماغا يتنه نئ دويماقئ چيلمېنگ، دالى ليگينگ داغلارنندان آشئپ سن، اوتئرسننگ يوروپانگ بير اوباسنندا. اغئتريانگ - اغئتريانگ جئنن كوزې سينيگن ديدر ياپراغن، كيدن بير گوزل ليك گوزلر اوتنگنده، آلغئرلار غايېپ يوز آيلانچاغننگ. غالنگايان بولولار كوك اوجاغندا.

بيرسس، بير سوز، بير سوزلم، بير ائنجى كوكدن پروان اوروپ اويونگا چاچار، بوزار اوسموم ليگينگ غالنگ غايماغن سويكى ال لرى نينگ كسكيغر گلئجى. يونه سن بير ايبام ازانگي آجان، داغلارنئ اشان سسيبگ، سوزونگ، سويگينگ، صؤچيتيگ - سازننگ. اويونگ كويا آلادالار آداسى غالنگايان بولولتار. تومه ليان توقاي، چاتلايان اوسمومليک، اعلان آقار، كوزلرينگ سوراغلارننگ بوداسى.

اوموز دوشيار دپه لرينگ كرشيئه، سولدرئپ دور توقاي لارام رنگيى. برسه گونش اوز اورنوني توملوكه كوزل ليك اويتنگه در اوتنگي گوركونئ. كونش گوزلوكيىن اوتورن دك كوزه سنگ گوزونگده بوزولئپ دور صاحنالار، دردىل دره لرينگ داغلى دمنيدن، كوز ياشنكا سينكيپ اجى آحمنلار كوز دورقونگا دوليار دنيا حاسراتئ. اويونگا شول اوتنگي چوزگوسيز سوراغ غايتالانباي، غايتالانباي يولالارنئ ائزلاپ دور! اويتنگه يار هؤوا، يونه اويتكارمئ؟ يالنكئش سس لر، يالنكئش سويكى، يالنكئش اتئسان لار، اويتكارمئ؟ اتئسانئ حارلايان ياساما دنيا ننگ يالنكئش عاداتئ، اويتكارمئگا؟ زمينئ هورلايان ترس دوزگونلرينگ يالنكئش قاداسى.

آلئغرلار غايېپ، گونش لر غايېپ، تانگلار غايېپ، يالنكئش كچ پله كينگ كچ آيلانچاغى، ياپرانگ اوسمولىك دن دارئغيار كونگولنگ، تاشلايار

ايك سونگكى كزلون اونودنان ينه بير چيلمېنگ.

يوسف آزمون بيلن گورونگدشليک (۳)

يازان يرېنده بار. شونى ايدئپ بيلجك باشغا هېچ بير يرده يوق. غئلئج مئلئ بير نابغه ادم بولوپ دئر. بير داهى، گئنى، فيلسوف، سوويت لر دوزورونېنك اينگ اولئ فيلسوفينگ بيرى. اوتونگ اوتنگه شيك بير يادكش ليكى، اولئ بير حافظه سى بارمئنش. بولار يالى دال، ياغنى سن شونگا بير حكايا اوتئ، اون بئلدان سونگر ساناك باشدان سونگوندا اوتفئ بريار. حاتتا غاير ايرلن خ. دريايوونگ ۲۰-۳۰ يئل موندان اوتنگ اوتقان حكاياسنئ باشدان آياغا اوقاپ برييدئر. تقاتسئ، ويركولى بيلن. شونگ يالى بير حافظا سى بارمئنش.

اوندان بير گورونگ بار. ماغتم غولنگ غوشغولارنئ ياتان بيليارمئنش. شونونگ اساسنندا، اول: مېننگ آده مېننگ يانئا اداملار گلياردى، آخونلار، مولالار گلياردى. شوندا ماغتم غولى دان غوشغىلار اوقيارلئار. شوندان يادئمدا غالدى - دىييدير. اوتونگ يادكش دىگينى هم بيليارلر. سونگرا بير اوتاغ برىدييرلر. شول اوتاغدا كيتاپ هم يوق باشغا هېچ زاد هم يوق، يكه اوزى اوتوروپ (ماغتم غولى نينک غوشغولارنئ) آزه دن يازئپ دئر. يونه نئققات اند بولسا ننگن. غايتادان اوتفنگ بير گوزدن كچيرسېنكيگن. ماغتم غولى دا (غوشغئ

لارندا) هېچ «تورکمن» سوزى يوق. تکه - يومت - گولنگ دييا، يونه «تورکمن» سوزى هېچ گورمه ديم.

آبيات: تورکمنيستاندا ماغتم غولى حاقدا ايکى سانئ فيلم بجرديلر. گورونگيكمئ؟ شونگا غارباشننگ ناهيلى؟

دکتر آزمون: اوتنگ بيرينئ گوردوم. اول شو سونگتقى دوروننگ ماغلموماتئ اساسندا يازنلان. تاپيارلان خوجا غولى نارلى مقفا دىيارين. شېله بولسا گرک، فيلم غاوى چتقئ دئر. شو دوويرده ماتئ كوسه، غئلئج غولنگ يئغان ماغلموماتئ باردى. فيلم هم شو ماغلموماتلار اساسندا يازئلئپ دئر. منگلينگ اوستونده كان دوريار. منگلي بولسا، (اشيدن خابارلارنما كوزرا) چئن ادى يانى بگ. منگلي اوتونگ لاقابى بوليا، يانى بگ بير پالوانننگ غئزئ. يانى پكى شېخيم آرېتق، اوتغلى مآمد شونگا ايلار. مآمد هم سونگرا اوليار. سونگرا غئز هم دول غاليا، ماغتم غولنگ بير غوشغئ سى بار. شو واقت يادئ دوشه نوق، سينده دول، مندو دول دييان يالى. شېله بير غوشغئ باردى. شوندا ادم شېک اديا، ياماشغان شونئ چاغئريامقئا

آنا محمد بيات: ماغتم غولنگ غوشغولارنئ ناهيلى سايفارمالي. بللى "تورکمنيگ" دىين غوشغئ، ماغتم غولى دان دال دىيارلر. شونونگ اوستونده ناهمه فاکت بار؟

دکتر يوسف آزمون: اوتنگ ايکى واريات بار. بيرينچى دن، يازانلارندا:

آلامانا كيدر يولئ تورکمنيگ بديدير. سونگ بو بولمايا، تورکمن آلامانچى - چاچى ديميالى دىيپ، **يؤو اوستونه يؤو دئمئ يولى تورکمنيگ.** دىيپ اوتنگه دىپ ديرلر.

اول شېله بير غاوى شعر. اوادان شعر. يونه مدرن شعر. گورنوپ دور. مونى يازان غئلئج مئلئ مارئ ل بولمالي. چونكى ايچينده مارئ ننگ اصطلاح لارى بار. بارق اوزار عنبرينگ ايسى دىيار. بارق اورماق مارئ نينگ اصطلاحئ. بارق اورماق ايسى گلک ديمک. يونه بيزده بارق اورماق يالقم ساچماق. ائس بارق اورمايا. نور بارق اوريا.

کوچه بيپ بارق اورار عانبارننگ ايسى دىيار. **کوچه مگ اترک گورگه نينگ** دىلى دال، آخالننگ يادا مارئ نينگ دىلى. **کوزکېک بولمالي** کابير گلشېک سيز يرلرى هم بار.

اول مردينگ اوغلى دئر مرد دير پردى گلشېک سيز. اول دوتکرننگ اوغلى دئر. داهه سى طبيب دير دىين يالى. ماغتم غولنگ ايتياج سوزلرى دال. يونه بو غوشغئ نينگ ايچينده سئزئزلر- اتنى سئزئزلر اودان اويتنگه شيك گلدييدر. **گوپچى غوشغئ.**

آبيات: شو (تورکمنيگ) غوشغئ غئلئج مىللى داپ دىيپ ارقايين ايدئپ بولامئ؟

دکترازمون: من ايدئپ بيلجک دال. يونه شو غوشغئ، بيرجه غئلئج مئلينگ لى بيلن